

Wojciech Giza

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Wydział Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Katedra Historii Myśli Ekonomicznej
gizaw@uek.krakow.pl

O ZAPOWIEDZI KOŃCA LESEFERYZMU PRZEDSTAWIONEJ W PAMFLECIE J.M. KEYNESA¹

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza idei końca leseferyzmu na przykładzie pamfletu J.M. Keynesa przedstawionego w 1926 r. W opracowaniu podjęto próbę rekonstrukcji głównych argumentów za ograniczeniem wolności gospodarczej formułowanych na początku XX w. Zgodnie z przyjętą tezą, argumentacja zaprezentowana przez J.M. Keynesa w głównej mierze ma charakter etyczno-normatywny. Jest ona ukierunkowana na poszukiwanie nowych rozwiązań instytucjonalnych, mogących uzyskać szeroką aprobatę społeczną.

Słowa kluczowe: liberalizm, ekonomia, keynesizm.

JEL Classification: B1, B31.

Wprowadzenie

John Maynard Keynes jest słusznie uważany za jednego z najważniejszych adwersarzy koncepcji wolnego rynku, powstałej w drugiej połowie XVIII w. Oparta na założeniach ekonomii klasycznej polityka gospodarcza, realizowana zwłaszcza w krajach anglosaskich do momentu pojawienia się w 1929 r. wielkiego kryzysu, była określana mianem leseferyzmu. Zanim jednak świat ogarnęła największa depresja gospodarcza, zmuszająca ekonomistów do zrewidowania swoich poglądów, J.M. Keynes przedstawił w 1926 r. pamflet zatytułowany *The end of laissez faire*. Już sama forma pamfletu wskazuje, że jest to tekst,

¹ Artykuł powstał w ramach badań statutowych nr 062/WE-KMA/01/2017/S/7062.

w którym autor podjął próbę przewartościowania istniejącego sposobu myślenia o sprawach gospodarczych i społecznych, postulując uwzględnienie nowych idei. *The end of laissez faire* nie jest zatem typowym traktatem naukowym, ale raczej pełnym ekspresji przesłaniem, krytykującym istniejący stan rzeczy, który jednocześnie można interpretować jako zapowiedź czegoś, co T.S. Kuhn nazwał rewolucją naukową.

Co zatem skłoniło J.M. Keynesa do ogłoszenia ery końca leseferyzmu? Jakie były główne argumenty formułowane przeciwko leseferyzmowi? Pytania te stanowią motywy przewodnie towarzyszące odczytaniu pamfletu J.M. Keynesa. Autor wyraża przekonanie, że argumentacja przedstawiona przez J.M. Keynesa w głównej mierze ma charakter etyczno-normatywny i jest ukierunkowana na poszukiwanie nowych rozwiązań instytucjonalnych, mogących uzyskać szeroką aprobatę społeczną.

1. Geneza *laissez faire*

Określenie *laissez faire* jest powszechnie używane przez ekonomistów i przedstawicieli innych nauk społecznych. Dla jednych oznacza ono liberalnie zorientowany model społeczno-gospodarczy legitymizowany przez powstałą w drugiej połowie XVIII w. klasyczną ekonomię polityczną. Dla innych *laissez faire* odnosi się w głównej mierze do filozofii społecznej, w ramach której naczelną rolę zajmuje wolność jednostki. J. Viner, rekonstruując intelektualną historię leseferyzmu, twierdzi, że w postaci spójnej doktryny leseferyzm pojawił się dopiero w XVIII w. Jego korzeni należy jednak szukać w filozofii starożytnych Greków i Rzymian, a następnie refleksji ojców Kościoła [Viner, 1960, s. 47-48]. Fundamentem koncepcji *laissez faire* jest pełna harmonii, wskazana przez Arystotelesa, relacja pomiędzy jednostką a społeczeństwem. Arystoteles traktował człowieka jako integralną część społeczeństwa. Człowiek jest *politikon zoon* (zwierzęciem politycznym).

W starożytnym Rzymie zwrócono uwagę na rządy prawa, stanowiące najbardziej skuteczną zaporę przeciwko tyranii władcy i innych członków społeczeństwa. Dla Cyserona narzucanie ograniczeń jednostkom przez rząd stanowi konsekwencję naturalnego procesu rozwojowego [Viner, 1960, s. 48-49]. Viner twierdzi również, że przeciwny leseferyzmowi sposób myślenia, wyrażający się w postulatcie wzmacniania władzy państwowej, wywodzi się z teologii katolickiej. Skażona grzechem pierworodnym natura ludzka jest niedoskonała. Konieczny jest zatem paternalizm modyfikujący indywidualne decyzje jednostek.

Chociaż w poglądach starożytnych Greków i Rzymian można dostrzec idee akcentujące wolność jednostki w wymiarze społecznym, to jednak nie zyskały one akceptacji w wymiarze gospodarczym, gdyż ówczesny system produkcji opierał się na pracy niewolniczej. Warto również podkreślić, że powstaniu XVIII-wiecznego leseferyzmu towarzyszył sprzeciw wobec zarówno instytucji Kościoła, jak i absolutnej władzy monarchy.

Bezpośrednie odniesienie do leseferyzmu występuje w myśli społeczno-gospodarczej oświecenia, zarówno francuskiego, jak i anglosaskiego. Określenie *laissez faire* pochodzi z języka francuskiego. Pojawiło się ono w kontekście sporów dotyczących poszukiwania nowej formuły polityki gospodarczej, odmiennej od dominującego przez 250 lat merkantylizmu². Prawdopodobnie po raz pierwszy zostało ono użyte w trakcie rozmowy pomiędzy ówczesnym ministrem Jean Baptiste Colbertem a grupą francuskich przedsiębiorców, w której znajdował się niejaki Legendre [Gide, Rist, 1920, s. 13]. W trakcie rozmowy Minister zapytał, w jaki sposób rząd może wspierać handel³. W odpowiedzi usłyszał *laissez nous faire* (co można tłumaczyć jako „pozostawcie to nam”). Wzmiankę o owym spotkaniu można odnaleźć w artykule francuskiego ministra i jednocześnie zwolennika wolnego handlu markiza René Louis de Voyer de Paulmy d'Argensona [1751, s. 111]. Ponadto markiz d'Argenson użył określenia *laissez faire* w swoich pamiętnikach w 1736 r.⁴. Oprócz wspomnianych powyżej przedsiębiorcy Legendre'a i markiza d'Argensona określenie to było powszechnie stosowane przez francuskich fizjokratów. Wśród nich często wymieniane jest nazwisko Vincenta de Gournay. Wywodził się on z zamożnej rodziny kupieckiej. Kiedy w 1751 r. został powołany na stanowisko *Intendant de Commerce* (Intendenta handlu) pogłębił studia z zakresu ekonomii. Poprzez Jacques'a Turgota, którego spotkał w latach 1755-1756, spopularyzował ideę leseferyzmu wśród francuskich fizjokratów. W przeciwieństwie jednak do uznawanego za twórcę szkoły fizjokratycznej F. Quesnay'a, de Gournay główny nacisk położył na wolność handlu, a nie jak w fizjokratyzmie – problem rolnictwa i cyrkulację dochodu czystego.

Na gruncie anglosaskim, jak twierdzi A. Usher, użycie określenia *laissez faire* nie jest jasne [Handman i in., 1931, s. 3]. Nie pojawiło się ono u A. Smitha i in-

² Powstanie merkantylizmu było związane z wielkimi odkryciami geograficznymi na przełomie XV i XVI w. Jego koniec nastąpił w połowie XVIII w. po pojawieniu się rewolucji przemysłowej w Anglii.

³ Spotkanie to odbyło się prawdopodobnie około 1681 r.

⁴ Wpływ markiza d'Argensona na spopularyzowanie terminu *laissez faire* został podkreślony w badaniach A. Onckena [1886].

nych wczesnych brytyjskich ekonomistów, chociaż popierali oni ideę wolności gospodarczej oraz wolny handel. Określeniem *laissez faire* posłużył się George Whatley w 1774 r. [Kennedy, 2008, s. 249]. Nie występuje ono *explicite* w pracy J. Benthama *A manual of political economy* [1793]. Jednak Bentham zdecydowanie opowiada się za pozostawieniem wyboru jednostkom, zwracając uwagę na moralny wymiar idei leseferyzmu. Zgodnie z benthamowską filozofią użyteczności jednostki dążą do osiągnięcia maksymalnego poziomu użyteczności. Korzyść społeczna rozumiana jest jako suma korzyści poszczególnych jednostek, które najlepiej wiedzą, czego pragną i jak to zrealizować.

Geneza pojęcia *laissez faire* wskazuje, że zostało ono ukonstytuowane jako postulat dotyczący poluzowania ograniczeń w handlu, wynikających z doktrynalnych założeń merkantylizmu. Początkowo nie miało ono głębszego uzasadnienia teoretycznego. Odnosiło się ono do określonego rodzaju polityki gospodarczej. Obecnie, na gruncie teorii ekonomii, *laissez faire* uosabia jedno z fundamentalnych założeń doktryny społeczno-gospodarczej określanej mianem liberalizmu⁵. Istota leseferyzmu uwidacznia się wówczas, gdy porzucimy przekonanie, zgodnie z którym usiłujemy rozstrzygnąć komu ma służyć dany rodzaj polityki gospodarczej, a skupimy się na wyjaśnieniu, dlaczego pozostawienie szerokiej autonomii podmiotom gospodarczym ma być korzystne dla całego społeczeństwa?

Teoretyczną podstawę leseferyzmu można dostrzec w poglądach fizjokratów. Usiłowali oni znaleźć uzasadnienie dla postulowanej swobody działania poprzez wskazanie na determinujące procesy gospodarcze prawa natury. *Laissez faire* wyznacza zatem konieczny zakres autonomii pozwalający racjonalnym jednostkom dostosować się do owych praw. Procesy gospodarcze są zdeterminowane przez określone prawa, których poszanowanie jest niezbędne dla uzyskania rozwoju gospodarczego. Swoboda działania w tak rozumianej koncepcji staje się podstawą postępu społeczno-gospodarczego.

2. Krytyka leseferyzmu

Zapowiadając koniec leseferyzmu, J.M. Keynes wyszedł w swoich rozważaniach od historii rozwoju tej koncepcji. Chociaż zwrócił uwagę na francuskie korzenie *laissez faire* [Keynes, 1926, s. 3-4], to jednak w znacznie większym stopniu skupił się na analizie teoretycznych podstaw postulatu wolności głoszonego przez brytyjskich myślicieli, takich jak: J. Locke, D. Hume, J. Bentham,

⁵ Abbott P. Usher traktuje leseferyzm jako jeden z okresów w rozwoju liberalizmu gospodarczego [Handman, Usher i in., 1931, s. 3].

W. Paley, oraz przedstawiciele ekonomii klasycznej: A. Smitha, D. Ricardo i T.R. Malthusa. Przyjęta przez Keynesa perspektywa badawcza wskazuje na to, że w 1926 r. był przekonany o wyczerpaniu się zarówno pewnej formuły polityki gospodarczej opartej na liberalizacji relacji gospodarczych, jak i klasycznej ekonomii politycznej stanowiącej jej uzasadnienie. Próbował zrewidować podstawowe założenia teorii ekonomii. Mówiąc językiem T.S. Kuhna, dostrzegał konieczność zmiany paradygmatu ekonomii.

Zapowiedź końca leseferyzmu ukazała się trzy lata przed tym, jak wielki kryzys zmusił ekonomistów do radykalnej zmiany swoich podglądów na temat stabilności gospodarki rynkowej. Nowy paradygmat został przedstawiony przez Keynesa w 1936 r. w *Ogólnej teorii zatrudnienia, procentu i pieniądza* [Keynes, 2003]. W okresie kiedy powstawało *The end of laissez faire*, Keynes nie wyrzekł się jeszcze ekonomii neoklasycznej dominującej w Cambridge. Nadal stał na stanowisku ilościowej teorii pieniądza. Dał temu wyraz w 1923 r., publikując *A tract on monetary reform* [Keynes, 1924]. Jednak już wówczas uważał, że odziedziczone po epoce wiktoriańskiej przekonanie o pozytywnym wpływie polityki *laissez faire* na rozwój Wielkiej Brytanii powinno zostać zrewidowane⁶. P. Davidson zwraca uwagę na opublikowaną w 1919 r. przez Keynesa książkę *The economic consequences of the peace* [Keynes, 1920]. Stanowi ona wnikliwą analizę procesów społeczno-gospodarczych determinowanych przez nowy ład instytucjonalny ukształtowany po pierwszej wojnie światowej na konferencji w Wersalu. Zdaniem Davidsona na początku lat 20. XX w. Keynes nie posiadał jeszcze alternatywnej, w stosunku do klasycznej ekonomii, teorii. Twierdził wówczas, że w XIX w. istniały cztery zasadnicze czynniki, dzięki którym następował progres w ramach realizowanej polityki *laissez faire*. Czynniki te obejmowały: ludność, organizację, psychologię społeczną oraz relację pomiędzy starym światem (Europą) a nowym (Ameryką), zapewniające chwiejną równowagę pomiędzy kapitałem i pracą, konsumpcją a oszczędnościami, równowagę w handlu międzynarodowym i przepływie kapitału pomiędzy Europą i Stanami Zjednoczonymi [Davidson, 2009, s. 14]. W okresie po pierwszej wojnie światowej ta krucha równowaga została bezpowrotnie utracona. Koniecznym okazało się poszukiwanie nowych rozwiązań instytucjonalnych lepiej pasujących do zmieniającej się rzeczywistości.

⁶ Epoka wiktoriańska to okres panowania Wiktorii Hanowerskiej (1837-1901). Wielka Brytania stała się wówczas potęgą militarną i gospodarczą. Przewaga militarna zaowocowała rozległymi koloniami (o Imperium Brytyjskim mówiono, że nigdy w nim nie zachodzi słońce). Potęga gospodarcza została również zbudowana dzięki wykorzystaniu w przemyśle zdobyczy rewolucji przemysłowej.

Hasła negujące politykę leseferyzmu pojawiły się nie tylko w Wielkiej Brytanii. W 1907 r. amerykański ekonomista Irving Fisher opublikował artykuł, w którym pyta, dlaczego doktryna *laissez faire* została porzucona? [Fisher, 1907]. Stawia w nim tezę, że *laissez faire* stanowiła naturalną doktrynę w okresie, kiedy rząd był słaby, a jego działania nieefektywne. Jednak sytuacja ta uległa zmianie. Świadczy o tym aktywność rządu ukierunkowana na regulację nowych gałęzi przemysłu, np. kolei, czy doświadczenia z wprowadzonymi w Niemczech powszechnymi ubezpieczeniami społecznymi. Ponadto regulacja gałęzi przemysłu miała też znaczenie w kontekście obronności. Fisher podkreśla również, że rosnącemu zakresowi interwencji państwowej towarzyszyły zmiany w sposobie myślenia [Fisher, 1907, s. 18]. Opinie Fishera wskazują jednoznacznie, iż dostrzegali oni głębokie zmiany strukturalne gospodarki amerykańskiej, jak również krajów europejskich. Przełom XIX i XX w. to okres drugiej rewolucji przemysłowej, niosącej masową produkcję w nowych gałęziach przemysłu. Powstały nowe technologie związane z wykorzystaniem silnika spalinowego i elektryczności oraz rozwinął się przemysł chemiczny. W wymiarze ekonomicznym XIX-wieczne przedsiębiorstwo indywidualnego właściciela zdominowała, wykorzystująca korzyści skali, korporacja. Odpowiedzią na postępujący proces monopolizacji było wprowadzenie 2 lipca 1890 r. przez Kongres USA ustawodawstwa antymonopolowego, zwanego Sherman Act. Tak więc już pod koniec XIX w. rząd podjął działania regulacyjne ograniczające wolność gospodarczą.

W kontekście zapowiedzi końca leseferyzmu warto również podkreślić zmianę, jaka nastąpiła w sposobie myślenia dotyczącego pieniądza. Być może to nie przypadek, że choć w nieco odmiennych wersjach, to jednak zarówno I. Fisher, jak i młody J.M. Keynes głosili ilościową teorię pieniądza. Na jej gruncie pieniądz jest neutralny, ale jedynie w stanie równowagi długookresowej. W krótkim okresie, poprzez mechanizm transmisji, pieniądz może oddziaływać na sferę realną. Istnienie dychotomii pomiędzy sferą realną a sferą pieniężną nie jest zatem do utrzymania. Na początku XX w. doskonale zdawano sobie sprawę z faktu, iż zarówno ilość pieniądza w obiegu, jak i jego stabilna wartość warunkuje procesy zachodzące w realnej gospodarce⁷. Kiedy gospodarkę amerykańską w 1907 r. ogarnęła panika bankowa, wśród polityków i ekonomistów powoli zaczęło dojrzewać przekonanie, że zarówno sfera finansów, jak i polityka pieniężna powinny podlegać kontroli państwa. W praktyce oznaczało to powołanie do życia w 1913 r. Systemu Rezerw Federalnych (FED). Na kontynencie euro-

⁷ Teza, iż błędy w polityce pieniężnej stanowiły źródło kryzysów gospodarczych, w tym wielkiej depresji lat 1929-1933, znalazła najpełniejsze potwierdzenie w pracy: [Friedman, Jacobson-Schwartz, 1963].

pejskim konsekwencje związane z brakiem stabilności rodzimej waluty najlepiej uwidaczniała hiperinflacja odnotowana w 1923 r. w Republice Weimarskiej. Koniec leseferyzmu wiązał się zatem nie tylko z postulatami regulacji w realnej sferze gospodarki ukierunkowanej na zwalczanie praktyk monopolistycznych, ale również wzroście regulacji sektora bankowego i kreowaniu określonej polityki pieniężnej.

Tym jednak, co wyróżniało poglądy ekonomistów przepowiadających koniec ery leseferyzmu były przede wszystkim zastrzeżenia o charakterze etyczno-normatywnym, dotyczące zwłaszcza sfery dystrybucji, oraz stanowiące fundament leseferyzmu przekonanie, zgodnie z którym jednostka, maksymalizując własną korzyść, maksymalizuje korzyść całego społeczeństwa. Dostrzegł to nie tylko J.M. Keynes, ale również I. Fisher, który wyróżnił trzy możliwe konsekwencje podejmowanych przez jednostki działań. Wśród nich są działania korzystne dla jednostki podejmującej decyzję i neutralne dla innych; działania przynoszące korzyść zarówno jednostce, jak i całemu społeczeństwu; oraz takie, które przynosząc korzyść jednostce, powodują straty dla pozostałych członków społeczeństwa. Leseferizm niestety nie uwzględnia tych ostatnich. Dlatego też Fisher wskazuje na koncepcję V. Pareto, która pozwala głębiej zrozumieć relację pomiędzy korzyścią w wymiarze indywidualnym a dobrobytem społecznym [Fisher, 1907, s. 21-22]. Ekonomia dobrobytu pozwala lepiej pojąć relacje pomiędzy korzyścią indywidualną i społeczną. Może więc dziwić brak głębszych odniesień J.M. Keynesa do tej koncepcji, która przecież była obecna w środowisku Cambridge⁸. Krytyka Keynesa była zakorzeniona w refleksji filozoficznej wzbogaconej wnikliwą obserwacją rzeczywistości.

J.M. Keynes dostrzega w leseferyzmie odzwierciedlenie idei zaczerpniętej z teorii ewolucji K. Darwina i przeniesionej na grunt nauk społecznych przez H. Spencera. Przyznaje, iż w świecie Darwina i Spencera mechanizm ewolucji ukazuje najbardziej efektywne rozwiązania. Jednak rodzi on również negatywne konsekwencje dla przegranych. Keynes swoją myśl zobrazował porównaniem do żyraf o różnej długości szyi. Te, których szyje są najdłuższe są w stanie sięgnąć po najbardziej soczyste pożywienie. Żyrafom o krótszych szyjach pozostają głodowe resztki [Keynes, 1926, s. 6]. Oczywiście taki stan rzeczy można tłumaczyć odwołaniem się do praw natury. Budzi on jednak zrozumiałą krytykę i poszukiwanie alternatywnych rozwiązań. W okresie, kiedy Keynes pisał swój pamflet ostra krytyka płynęła ze strony marksistów. Keynes odrzucał ich koncepcję,

⁸ A. Marshall poprzez koncepcję renty nadwyżki konsumenta. Z kolei w 1920 r. A.C. Pigou opublikował *The economics of welfare* [1932].

jednak był przekonany o konieczności reformy istniejącego systemu społeczno-gospodarczego⁹. Wierzył, że możliwe jest uniknięcie skrajnie indywidualistycznego nastawienia cechującego XIX-wieczny liberalizm i jego przeciwieństwa – socjalizmu poprzez rozwój instytucji realizujących interes społeczny [Keynes, 1926, s. 9].

Podsumowanie

Pamflet *The end of laissez faire* nie był jedyną ówczesnie znaną krytyką istniejącego systemu społeczno-gospodarczego. Jego treść wskazuje, że sukces w wymiarze gospodarczym, mierzony wzrostem wolumenu produkcji, nie wystarczy, aby dane rozwiązania instytucjonalne stały się powszechnie akceptowane przez społeczeństwo. Ważny jest również wymiar społeczny związany z poczuciem sprawiedliwości, zwłaszcza w sferze dystrybucji dóbr i usług, oraz poczuciem uczestnictwa w procesie gospodarowania. Pomijanie przez ekonomistów aspektów społecznych i unikanie refleksji o charakterze normatywnym prowadzi do powstania alternatywnych, często groźnych rozwiązań, takich jak realny socjalizm. Wśród ówczesnych krytyków leseferyzmu J.M. Keynes zaskakuje na szczególną uwagę, gdyż nie ograniczył się on tylko do krytyki istniejącego systemu społeczno-gospodarczego, ale w ciągu dekady zdołał przedstawić idee umożliwiające rozwój nowego paradygmatu ekonomii.

Literatura

- Bentham J. (1793), *A Manual of Political Economy*, <https://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/bentham/manualpoliticeconomy.pdf> (data dostępu: 16.09. 2017).
- D'Argenson R.L. (1751), *Lettre au sujet de la dissertation sur le commerce du marquis de Belloni*, „Journal Oeconomique”, https://books.google.pl/books?id=k4ABAAAAYAAJ&vq=morbleu&dq=editions:NYPL33433007441680&lr=&pg=RA3-PA1111&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (data dostępu: 20.08. 2017).
- Davidson P. (2009), *John Maynard Keynes*, Palgrave Macmillan.
- Fisher I. (1907), *Why Has Doctrine of Laissez Faire Been Abandoned?* „Science”, New Series, Vol. 25, No. 627.
- Friedman M., Jacobson-Schwartz A. (1963), *A Monetary History of the United States, 1867-1960*, Princeton University Press, Princeton.

⁹ Na Wyspach Brytyjskich głos J.M. Keynesa doczekał się wsparcia ze strony S. Webba, który dostrzegł konieczność podjęcia reform politycznych [Webb, 1926].

- Gide K., Rist K. (1920), *Historia doktryn ekonomicznych od fizjokratów do czasów najnowszych*, t. 1, Nakładem Gebethnera i Wolffa, Warszawa, Lublin, Łódź, Poznań, Kraków.
- Handman M., Usher A.P., Stocking G.W., Bladen V.W., Mitchell B., Jaffe W., Hansen A.H., Goodrich C. (1931), *Economic History – The Decline of Laissez Faire*, „The American Economic Review”, Vol. 21, No. 1, Supplement.
- Kennedy G. (2008), *Adam Smith. A Moral Philosopher and His Political Economy*, Palgrave Macmillan, New York.
- Keynes J.M. (1920), *The Economic Consequences of The Peace*, Harcourt, Brace and Howe, New York.
- Keynes J.M. (1924), *Tract on Monetary Reform*, Macmillan and Co., London.
- Keynes J.M. (1926), *The End of Laissez Faire*, www.panarchy.org/keynes/laissezfaire.1926.html (data dostępu: 22.08.2017).
- Keynes J.M. (2003), *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Oncken A. (1886), *Die Maxime Laissez faire et laissez passer, ihr Ursprung, ihr werden. Ein Beitrag zur Geschichte der Freihandelslehre*, K.J. Wyss, Bern.
- Pigou A.C. (1932), *The Economics of Welfare*, Macmillan and Co., London.
- Viner J. (1960), *The Intellectual History of Laissez Faire*, „Journal of Law and Economics”, Vol. 3.
- Webb S. (1926), *The End of Laissez Faire*, „The Economic Journal”, Vol. 36, No. 143.

THE END OF LAISSEZ FAIRE PRESENTED IN J.M. KEYNES'S PAMPHLET

Summary: The aim of the study is to analyze the idea of the end of laissez-faire on the example of J.M. Keynes's pamphlet, which was presented in 1926. The paper attempts to reconstruct the main arguments for the restriction of economic freedom formulated at the beginning of the 20th century. According to the accepted thesis, the arguments presented by J.M. Keynes are primarily ethical and normative. It focuses on searching new institutional solutions that can gain broad social approval.

Keywords: liberalism, economics, Keynesian economics.